

XVIII

a m ž i a u s
studijos

5

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Luomas. Pašaukimas. Užsiėmimas

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII

a m ž i a u s
studijos

5

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Luomas. Pašaukimas. Užsiėmimas

Sudarytoja

RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2019

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Europos koledžas Natoline, Londono universiteto koledžas |

College of Europe, Natolin, University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Prahos Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Dr. Andrejus MACUKAS | канд. гіст. н. Андрэй МАЦУК

Baltarusijos mokslų akademijos Istorijos institutas |

Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, 01108 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-19-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės

Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2019

© Straipsnių autoriai, 2019

© Lietuvos istorijos institutas, 2019

ISBN 978-609-8183-64-1

ISSN 2351-6968

TURINYS

- Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 12

TARP PAŠAUKIMO IR UŽSIĖMIMO

Andrea Mariani

- Działalność duszpasterska jezuitów w Wilnie: między reformą trydencką a lokalnymi uwarunkowaniami ... 18
Ganytojiška jėzuitų veikla Vilniuje: tarp Tridento reformos ir vietos sąlygų. *Santrauka* ... 43

Jonas Drungilas

- Lietuvos mažesniųjų brolių konventualų provincijos kolektyvinis portretas (XVIII a. antroji pusė – XIX a. pradžia) ... 44
Collective Portrait of the Lithuanian Order of Friars Minor Conventual (late eighteenth–early nineteenth century). *Summary* ... 65

Domininkas Burba

- Livonijos kanauninko, Vilkaviškio klebono Vincento Bakuzičiaus biografija. Keletas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės katalikų dvasininko portreto detalių ... 67
Biography of Canon Priest of Livonia, Parish Priest of Vilkaviškis Wincenty Bakuzicz. A Few Strokes to the Portrait of the Eighteenth-Century Roman Catholic Priest of the Grand Duchy of Lithuania. *Summary* ... 81

MOKYMAS. MOKYKLOS. MOKYTOJAI

Aistė Paliušytė

- Dailininkų mokymas Radvilų dvare XVIII amžiuje ... 84
Training of Artists in the Residences of the Radvilas in the Eighteenth Century. *Summary* ... 105

Kazimierz Puchowski

- Pijarskie *Collegium Nobilium* w Wilnie. Korzenie i konteksty ... 107
Vilniaus pijorų *Collegium Nobilium*. Ištakos ir kontekstai. *Santrauka* ... 143

Janina Kamińska

- Szkoły Wydziału Litewskiego w strukturze szkolnej Komisji Edukacji Narodowej ... 144
Lietuvos švietimo apygardos mokyklos Tautinės edukacinės komisijos mokyklų struktūroje. *Santrauka* ... 156

Ewa Kula

Wizytacja Adama Kazimierza Czartoryskiego szkół Wołyńskich i Ukraińskich i jej znaczenie dla Komisji Edukacji Narodowej ... 157
Adomo Kazimiero Čartoriskio atliktos Voluinės ir Ukrainos mokyklų vizitacijos reikšmė Tautinei edukacinei komisijai. *Santrauka* ... 177

Olga Mastianica-Stankevič

Profesinės inteligentijos gimimas: Jono Bobrovskio (1777–1823) gyvenimo ir kūrybos atvejis ... 178
The Birth of Professional Intelligentsia: Case of Jan Bobrowski's (1777–1823) Life and Creation. *Summary* ... 189

LUOMAS. KARJERA. VEIKLA

Valdas Rakutis

Luomas, pašaukimas ir profesija Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenėje 1775–1794 m. ... 192
Estate, Calling and Profession in the Military of the Grand Duchy of Lithuania in 1775–1794. *Summary* ... 211

Arnaud Parent

Užsienio mokslininko adaptacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: dr. Jeano-Emmanuelio Gilibert'o atvejis ... 212
Adaptation of a Foreign Scientist in the Grand Duchy of Lithuania: Case of Dr Jean-Emmanuel Gilibert. *Summary* ... 228

Lina Balaišytė

Dailininkas XVIII amžiuje: karjeros galimybės ... 229
The Artist in the Eighteenth Century: Career Opportunities. *Summary* ... 252

Rasa Butvilaitė

Architektas XVIII amžiaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės visuomenėje ... 254
Architect in the Society of the 18th Century Grand Duchy of Lithuania. *Summary* ... 270

Auksė Kaladžinskaitė

Giuseppe Fontana – architektas ir bajoras: giminės istorija ... 271
Giuseppe Fontana: Architect and Nobleman: the Family History. *Summary* ... 283

Bernadetta Manys

Wileńscy zarębacze w pierwszej połowie XVIII wieku, czyli historyczne „studium przypadku” ... 284

Vilniaus mėsininkai XVIII a. pirmojoje pusėje, arba istorinis „atvejo tyrimas“. *Santrauka* ... 299

ANOTACIJOS. RECENZIJOS

Adam Stankevič. *Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla*

XVIII a. antrojoje pusėje, Vilnius, Lietuvos istorijos institutas, 2018. – 527 p. ISBN 978-609-8183-42-9 / *Darius Vilimas* ... 304

Senųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kelių aprašymai.

Descriptions of the Old Roads of the Grand Duchy of Lithuania, parengė / prepared by Algirdas Antanas Baliulis, Tomas Čelkis, Vilnius:

Vilniaus universiteto leidykla, 2018, – 430 p. ISBN 978-609-07-0007-5 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 307

Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794, tom II: *Słownik biograficzny*,

redakcja naukowa: Andrzej Meissner, Agnieszka Wałęga, Warszawa:

Oficyna Wydawnicza ASPRA, 2018, – 774 p. ISBN 978-83-754-5848-0 / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* ... 312

Iliustracijų sąrašas ... 317

Asmenvardžių rodyklė ... 319

Vietovardžių rodyklė ... 334

**ADAM STANKEVIČ. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veikla
XVIII a. antrojoje pusėje, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018. –
527 p. ISBN 978-609-8183-42-9**

Mokslinės monografijos autorius mus paneria į spalvingą ir menkai pažįstamą XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veiklą, teismo procesų dalyvių ir darbuotojų kasdienybę, pradedant teisėjų asmeninio gyvenimo detalėmis, baigiant sudėtingomis juridinės praktikos vingrybėmis. Kaip žinia, paskutiniojo Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stanislavo Augusto Poniatovskio (1764–1795) valdymo pradžia ir pradėtos reformos sutapo su didelėmis visuomenės viltimis pagerinti daugelio valstybės institucijų darbą. Jos palietė ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų sistemą. Būtent 1764 m. data ir yra pradinis tyrimo taškas, nuo kurio skaitytojas nuosekliai vedamas iki pat jungtinės valstybės žlugimo epochos.

Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas – apeliacinė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institucija, įkurta 1581 m., buvo skirta 1564–1566 m. teismų ir administracijos reformos metu sukurtiems bajoriškiesiems pavietų žemės, pilies ir pakamario teismams aptarnauti. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo darbo tvarką reglamentavo Trečiasis Lietuvos Statutas ir vėlesni Abiejų Tautų Respublikos seimų priimti įstatymai. Tačiau, kaip neretai būna gyvenime, įstatymo raidė ir teisinė realybė gana dažnai nesutapdavo: buvo dešimtmečiais nepabaigiamų teisminių ginčų, priimamų juridinių išslygų ir įvairių kompromisų. Adamas Stankevičius detaliai išnagrinėjo ne tik Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo kaip teismo institucijos darbą, bet ir įsigilino į daugkartinius įstatymų leidėjų bandymus pagerinti šios institucijos veiklą, pagreitinti teisingumo vykdymą, supaprastinti griozdišką raštvedybos procesą bei sutvarkyti pačios palestros (plačiąja prasme) funkcionavimą. Autorius argumentuotai atskleidė šį bajorijos dėtų pastangų situacijai taisyti ir tikrosios Tribunolo padėties santykį. Knygoje parodoma, kad XVIII a. 7-ojo dešimtmečio Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo reformos susiaurino Tribunolo kompetenciją, sugriežtino apeliacijos taisykles, atnaujino draudimą apelenkti pirmos instancijos teismus, numatė galimybę skųsti tik teismo sprendimo dalį. Tačiau išsami teisminės praktikos analizė atskleidė, kad šioji institucija ir toliau daug bylų svarstė kaip pirmosios instancijos teismas, be to, nagrinėjo prašymus, kuriuose nebuvo teisinio ginčo. Tokių bylų kiekių ir jiems teikiama pirmenybė lėmė, kad kentėjo apeliacijas pateikę asmenys, turėję vis ilgiau laukti savo bylos nagrinėjimo.

Autoriaus atliktas nuoseklus Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veiklą XVIII a. antrojoje pusėje nulėmusių objektyvių raidos ir subjektyvių veiksnių tyrimas rodo, kad vienu metu veikė dvi viena kitai priešingos tendencijos. Viena vertus, sudėtingi valstybės vidaus ir tarptautinių santykių kontekstai vertė modernizuoti teismo procesą ir skatino tobulinti teisinę sistemą. Kita vertus, dalies bajoriškosios

visuomenės siekis „užkonservuoti“ socialines ir politines struktūras bei specifinė bajoriškų laisvių samprata reformas stabdė ir archaizavo teisinę sąmonę. Dėl specifinės šių dviejų tendencijų sampynos išryškavimo A. Stankevičiaus monografiją skaitome ypač įdomiai ir intriguojančiai, beveik kaip painių kriminalinių nuotykių romaną, įtraukiantį skaitytoją tiek į teismo proceso (ketvirtoji knygos dalis), tiek ir į teisminės praktikos (penktoji knygos dalis) peripetijas. Vien ko verti siužeto posūkiai apie nuosprendžių vykdymą, apverktiną kalėjimų būklę ar karštligiškus kaltųjų bandymus išsisukti nuo atsakomybės, pradedant formaliu proceso vilkinimu ar mėginimu papirkti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjus, iki ginkluoto pasipriešinimo tam, kad tokie nuosprendžiai būtų įvykdyti... Kiekvieną minimą juridinį precedentą autorius iliustruoja dažnai net ne vienu, o keliais ar net keliolika konkrečių pavyzdžių iš XVIII a. antrosios pusės Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo veiklos praktikos.

Lietuvos istoriografijoje iki šiol, be tarpukaryje pasirodžiusios Augustino Janulaičio studijos *Vyriausiasis Lietuvos Tribunolas XVI–XVIII amžiais: jo atsiradimas, veikimas ir reikšmė Lietuvos gyvenime* (Kaunas, 1927), beveik nebuvo šios teisminės institucijos tyrimų. Tik 9-ajame XX amžiaus dešimtmetyje pasirodė Vytauto Raudeliūno ir Henriko Wisnerio darbai, skirti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo funkcionavimui¹, kuriuos iš dalies pratęsė lenkų teisės istorijos tyrinėtojos Iwonos Wierzchowieckos publikacijos². Todėl Adamo Stankevičiaus monografija yra kokybiškai naujas istoriografijos žodis, joje pirmąkart kompleksiskai pažvelgta į šios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismo institucijos veiklą. Apgalvota darbo struktūra leido tyrėjui atskleisti visus išsikeltus darbo tikslus ir uždavinius: pirmojoje dalyje „Teismo darbo organizavimas“ pristatomi praktiniai teismo darbo organizavimo aspektai ir ceremonialas, aptariamoms teisėjų įgaliojimų tikrinimo procedūros ir maršalo rinkimų problema; antrojoje dalyje, pavadintoje „Teismo kompetencija“, išryškinama Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo vieta Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismų sistemoje; trečiojoje dalyje („Teismo sudėtis“)

1 Vytautas Raudeliūnas, Henryk Wisner, Z dziejów Trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego 1581–1648, in: *Kwartalnik Historyczny*, 1986, Nr. 4, p. 947–968.

2 Iwona Wierzchowiecka, Kancelaria Trybunału Litewskiego, in: *Studia Historycznoprawne*, 2001, Nr. CCLXXIII, p. 101–123; Idem, Odpowiedzialność dyscyplinarna i karna sędziów Trybunału Litewskiego, in: *Wieżosios ir privačiosios erdvės XVIII amžiaus Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, sudarytoja Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2008, p. 265–296; Idem, Organizacja Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego (1581–1764). Miejsce, czas, skład sądu, in: *Dzieje wymiaru sprawiedliwości*, pod red. Tadeusza Maciejewskiego, Koszalin: Miscellanea, 1999, p. 203–218; Idem, Patroni Trybunału Litewskiego, in: *W kręgu dziejów wymiaru sprawiedliwości: materiały III Konferencji historyków państwa i prawa*, red. Piotr Jurek, Wrocław: Instytut Historii Państwa i Prawa, 2000, p. 59–68; Idem, Powinności sędziów Trybunału Litewskiego, in: *Czasopismo Prawno Historyczne*, 2003, t. LV, s. 1, p. 29–42; Idem, Z dziejów Trybunału Litewskiego doby stanisławowskiej. Marszałek – „rządca koła“, in: *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, 2003, Nr. 285, p. 101–118; ir kita.

aptariamas teisėjų korpusas, raštinės sudėtis ir veikla, analizuojama teisinę pagalbą ir gynybą teisme teikusią ir su Tribunolu susijusių specialistų visumos – palestros bei viešųjų kaltintojų veikla. Ketvirtoji ir penktoji knygos dalys, kaip jau minėta, yra skirtos teismo proceso ir teisminės praktikos klausimams atskleisti. Nenuneigiamas monografijos pliusas yra tai, kad joje išanalizuota ir į istoriografiją įvesta didžiulė nauja archyvinė Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo rankraštinių knygų medžiaga, kuri darbe preciziškai sukataloguota ir aprašyta.

Monografiją papildo vertingi priedai, kuriuose pateikiama informacija apie Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo sudėtį, darbo laiką, raštinės darbuotojus, gynėjus, bylų patikėtinius, viešuosius kaltintojus bei mokesčių rinkėjus. Neabejojama, kad ši monografija, reikšmingai praplečianti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo tyrimų istoriją, bus įdomi ir vertinga ne tik istorikams-profesionalams, bet ir visiems Lietuvos istorijos mylėtojams.

Darius Vilimas